

Елеонора Шестакова,
д. філол. н., проф. (Донецьк)

ЮВІЛЕЙНА РЕФЛЕКСІЯ ЩОДО МОРАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ НАУКИ

*Найважча річ на світі – це думати своєю власною головою.
Ось, напевно, чому так мало людей цим займається.*

Генрі Форд

Дуже важко писати ювілейні промови. Дуже важко втриматися на межі усталених ритуально-етикетних фраз, моделей побудови тексту та спокуси відверто таємних думок, спогадів. Особливо це відчувається, коли ювіляр справді зіграв одну з ключових ролей у твоєму житті. Але є одна річ, яка допомагає втриматися між об'єктивністю загальновідомих фактів та суб'єктивністю власної пам'яті й точки зору, – це виголосити промову публічно, дивлячись в очі, знаючи, що її надрукують.

Що для мене, людини, яка вчилася на цій кафедрі у докторантурі, яка захистила саме за рішенням цієї кафедри докторську дисертацію за двома спеціальностями, кафедра історії журналістики Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка?

Перш за все, це кафедра історії літератури та журналістики, а точніше, науково-духовний простір, споконвічно та довіку пов'язаний для мене з ім'ям Анатолія Григоровича Погрібного. Так вийшло, що я випадково стала його докторанткою: нас «передав» один одному директор Інституту журналістики В. В. Різун.

Але всі ці роки, з першого ж дня, я ставила собі запитання: наскільки випадкове те, що саме кафедра історії літератури і журналістики та саме Анатолій Григорович взяли на себе відповідальність за мене, а я – за те, що стала частиною їхнього науково-суспільного буття?

Відповіді поступово й невпинно надавало життя. Вони були різні. Проте константним було одне: заперечення випадковості. Ким я, незнайома ні як людина, ні як фахівець, була для кафедри та Анатолія Григоровича? Ніким. Проте саме з першої миті знайомства з Погрібним, а потім із колективом кафедри прийшло розуміння діалогічного ставлення, відкритості їх, як людей та науковців, новому, вміння морально відповідально ставитися до того, що дає тобі

життя. Навіть якщо це у повному сенсі випадковий, нікому не відомий, «закріплений» наказом докторант. Це був, мабуть, головний урок нової культури наукового життя.

Знайомство з такими людьми, як Анатолій Григорович Погрібний, відбувається, як правило, якось буденно, і лише згодом, поступово приходить розуміння того, що ж справді проникнуло у твоє життя... Та перша бесіда на кафедрі з зовсім не знайомою для мене людиною, від якої тепер залежало моє життя, принаймні наукове та соціальне, запам'яталася дивним враженням. Анатолій Григорович розмовляв зі мною спокійно, із зацікавленням, як із тими, кого добре і давно знає; постійно шуткував, іронізував, приводив дотепні приклади, ставив такі запитання, що відразу розуміла: він мене слухає та чує. А головне, зовсім не намагається зрадити моє фахове уподобання, змінити тему, над якою я давно працювала. Ні, він просто і легко, відчуваючи повагу до іншого, шукав, як моє філологічне захоплення, навіть пристрасть, трансформувати у простір журналістики.

Це було приємно, спонукало не лише на роботу над дисертацією, а й на те, щоб прислухатися до іншої культури, культури українського шістдесятництва, яке активно, наполегливо створювало вирій наукового, суспільного життя й зараз, коли докорінно змінилася соціально-політична ситуація, колективні настрої, проте не змінилася особистість.

Кожна рецензія, яку писав Анатолій Григорович на мої статті, була лаконічна й концептуальна. Я досі зберігаю всі нотатки та рецензії, написані Анатолієм Григоровичем, бо ціную рівень фахової та моральної культури цієї особистості. Він умів так розставити ціннісні акценти, що я вже точно знала, куди й як рухатися далі.

Якось я мучилася над перекладом метафорично влучного поняття Ю. Лотмана «безделушки быта». Воно ніяк у мене не хотіло перетворюватися й в українській мові на таке ж влучне й емко метафоричне поняття. На консультації запитала про це в Анатолія Григоровича. Він нічого не відповів, лише підвів голову, прищурих очі та швидко покрутив ручкою, якою правив мою статтю, продовжуючи її ретельно читати. А наступного дня він стрімко, якось весело, легко й впевнено усміхаючись, влетів на кафедру, відшукав мене очима та вигукнув: «Добре, що Ви ще не поїхали додому. Здається, знайшов переклад отим «безделушкам быта» – абициці побуту. Ну як, підходе?».

Потім буде страшний 2004 р. Облога Спілки письменників. Його серйозне обличчя, коли він підпише рецензію на мою монографію

на російській мові, аргументуючи це тим, що не можна ламати наукове мислення. А в 2007 р. на одному з практичних занять у студентів-журналістів у Донецькому національному університеті я буду аналізувати невелику роботу Погрібного «Жива душа Донбаського краю» та з дивуванням спостерігати, як студенти не можуть знайти контраргументи проти ідей, публіцистично чітко та влучно сформульованих у цій роботі, й по-іншому починають сприймати власну історію, матеріали регіональних ЗМІ.

Ці зміни культурної свідомості, про які писав Анатолій Григорович, справді відбувалися. Іноді складалося враження, що Анатолій Григорович молодший, ніж я, ніж багато хто, з мого покоління, бо він не боявся мати свою голову та думати нею, не боявся соціальних пасток та спокус, цінував свою наукову та громадську репутацію, своє слово, а саме цінне – вмів не вбивати іншого, того, хто йшов у житті поряд з ним. Саме таким я й запам'ятаю його та ту кафедру, частиною якої він був.

На першому ж моєму семінарі, який відбувся через місяць після вступу до докторантури й тривав майже три години, було не просто попереднє обговорення та затвердження теми мого дослідження, знайомство з іншою науковою мовою, з новим колективом, а й усвідомлення його ціннісних пріоритетів, орієнтирів. І це залишиться майже незмінним дотепер.

Ці пріоритети будуть репрезентуватися у кафедральному науковому стилі розвідок з літературознавства та історії журналістики, прориватися у тому, що Ю. Лотман називав текстами поведінки, і коли кафедра буде відстоювати свою наукову, громадську позицію у гострих життєво-соціальних ситуаціях, і коли буде відпочивати під час легітимного наукового туризму.

Якщо стисло сформулювати ціннісні орієнтири кафедри історії журналістики Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, можна позначити так: тут вчать не лише думати своєю власною головою, а й відстоювати всупереч всьому право на свою голову, думку, позицію, життя.

Головне – мати свою власну голову. І з цим пов'язаний другий момент, який не можна обминути, коли мова йде про кафедру історії журналістики в цілому та її завідувачку Наталю Миколаївну Сидоренко – серйозну, поважну дослідницю, яка намагається підтримувати всупереч багатьом негативним процесам та тенденціям науково-суспільну репутацію кафедри. Одне з об'єктивних підтверджень того – посилення російськими науковцями саме на її розвідки з інтернет-журналістики в російському, виданому Московським дер-

жавним університетом імені М. В. Ломоносова, «Медіальманахе» (наприклад, в № 1 за 2011 р.).

Здавалося б, що це дрібниця, на яку взагалі не слід звертати увагу, бо так має бути: фахові дослідження мають бути запитуваними. Проте в ситуації глибинної суспільної кризи, у час, коли думати своєю власною головою стає вкрай небезпечно, саме такі факти неупередженого посилання на «чужого» за багатьма критеріями автора, актуалізації його дослідження в океані наукових текстів стають знаковими не лише для самого науковця, а й для всього наукового простору. Саме тут стикається та виявляється зв'язок науковості та моральності.

У знаного українського фахівця, класика філософсько-правової й соціальної думки межі XIX – XX ст. Богдана Олександровича Кістяківського є роздуми про кризу сучасної йому науки та її причини. Коли майже вся європейська наукова спільнота, видатні представники російської філософської традиції обговорювали цю кризу, протиставляючи науку та релігію, науку та суспільство, поглиблюючи знаковий для XX ст. розподіл на опозиції особистість/маса, індивід/група, елітарне/низьке, духовне/матеріальне, Кістяківський чітко та переконливо всупереч панівним настроям напише про неможливість розриву, суб'єктивізації принципів науки на моральності: «Згідно з їхніми поглядами, остаточний розв'язок питання про те, що є моральним, а що аморальним, належатиме найчисленнішій соціальній групі чи більшості людськості.

Отже, моральнісні принципи, на їхню думку, становлять собою зовсім довільні настанови попервах поодиноких осіб і племен, потім соціальних груп і народів і, нарешті, цілої людськості, або радше – її більшості, тому що цілковита однастайність у довільно розв'язуваних питаннях недосяжна. Однак зрозуміло, що тут ми маємо справу з абсолютним нерозумінням того, що таке є моральнісний принцип. Адже значущість моральнісного принципу має той же сенс, що й значущість наукової істини. Вона ніяк не пов'язана з тим, як ставиться до моральнісного принципу та або та частина людськості, нехай би то була її більшість, ба й навіть ціла людськість. Чи моральнісний принцип є створений людськістю і чи відкрито нею наукову істину чи ні, це має величезне значення для самої людськості та її долі, але не для моральнісного принципу як такого і не для наукової істини самої в собі. Як арифметична аксіома $2 \times 2 = 4$ або наукова істина про обертання Землі навкіл Сонця зберігали свою повну силу навіть тоді, коли не були нікому відомі, точнісінько так і моральнісний принцип сам у собі нічого не втрачає і

нічого не набуває від того, більшою чи меншою кількістю осіб його усвідомлено».

Цю ідею та засоби її доведення можливо вповні актуалізувати щодо принципів буття кафедри історії журналістики. Бо кожен, хто долею та випадком став пов'язаний з науково-суспільним буттям цієї кафедри, має сам обирати та доводити, що для нього принципи науки та моральності, які нерозривні у своїй суті: або колективні, хиткі, змінювані під тиском обставин, факторів, чужих бажань настанови панівної більшості, чи засади істини, які існують поза та всупереч груповим чи індивідуальним чинникам, прихильностям, уподобанням.

Вибір, якого навчила кафедра, яка вже стала моєю, – це вміння кожен раз думати своєю власною головою, пам'ятаючи, що відповідальність несуть вже не лише за себе, а й за тих, з ким у нас стала спільна історія життя. Саме за це я вдячна кафедрі історії літератури і журналістики Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка.